

Csongrády Béla

Kutyát és üveget bevinni tilos !

Beszélgetés *Erdei Sándor* szobrászművésszel

– Teát, kávét, vagy üdítőt kérsz? – soroltam fel a kínálatot, ezzel is méltányolva, hogy első szóra elfogadta invitálásomat a szerkesztőségbe.

Némi gondolkodás után kibökte: – Teát.

Közben máris nyúlt az asztalon fekvő újságok után.

– *Nem frissek – mondtam sietve, de ő megnyugtatott:*

– Nekem azok, mert az elmúlt napokban nem voltam itthon.

– *Merre jártál? – kérdeztem, s ezzel már el is dőlt, hogy miről fogunk beszélgetni, a több évtizedes jó viszony alapján, természetesen, tegeződve. (Ezúttal is hiába készítettem hát vázlatot, hiába csináltam meg a kérdések sorrendjét, a valóság ellenszegült a tervezetnek.)*

– Tokodon voltam „üveges” művésztelepen...

– *Hát nem Bárdudvarnokon?*

– Ezúttal nem, ugyanis kettévált az 1991-től a *Gosztanyi Máriától* örökölt keramikus műhelyben táborozó csapat, s miután több gyár elhárította a kérésünket, mi Tokod ajánlatát fogadtuk el.

– *Nyilván te is készítettél új műveket...*

– Nem igazán, mert számomra nem elsősorban a konkrét munkáról szólt ez a nyolc nap. Én jóval később értem csak be a gyárba a táti panzióból, mint a többiek, mert útközben mindig elkapott valaki. Azon kívül, hogy számomra is tanulságosok voltak az esténi beszélgetések a Marika presszóban, én elsősorban szervezője voltam, vagyok e tábornak, felhasználva a nógrádi nemzetközi művésztelepek szervezésében, irányításában szerzett sok éves tapasztalataimat. Intéztem negyvenöt ember – köztük harminc külföldi – cseh, finn, francia, német és más nemzetbeli – ügyes-bajos dolgait, a munkahelyek besztásától kezdve az üvegfűvőkkel való tárgyalásokon, a pénzügyi ügyeken át a tolmácsolásig.

– *Nem is tudtam, hogy erre is képes vagy.*

– Angol, német és orosz nyelvből tudok szakmailag is elfogadhatóan tolmácsolni.

– *Ehhez külön gratulálok, de azt nem értem: ha te vagy a művésztelep egyik fő szervezője, miért nem a tarjáni öblösüveggyárat választottátok táborhelyül?*

– Én is szerettem volna, de ide nem kaptunk zöld utat.

– *Itt álljunk meg! Nem is olyan régen, '99 tavaszán a Ferenczy Noémi-díjad alkalmából azt nyilatkoztad a megyei lapnak, hogy sajnálod a mintegy harminc esztendőit, amelyet a salgótarjáni gyárban, illetve annak kötelékében eltöltöttél. Szeretném – s gondolom mások is – tudni, hogy mi áll ennek az éles fogalmazásnak, mondhatni éleltapasztatnak a háttérében.*

– Szívesen kifejtem, bár ahogyan mondani szokták: „hosszú”.

– *Itt és most ez nem akadály.*

– Hát akkor kezdjük előlről. 1956-ban üvegcsiszoló-tanulóként kerültem az üvegyárba. Csak érdekességként említem, hogy akkor még nem szerettem az üveget, taszítottak a csiszolással járó – zajos, poros – munkakörülmények. Nem is csoda, hogy csak két évet bírtam ki. Miután mindig szerettem rajzolni – az ötvenes évek elején *Bóna Kovács Károly* is tanított az alapokra –, jelentkeztem és fel is vettek Budapestre a képzőművészeti gimnáziumba. Grafikus szerettem volna lenni, de – milyen a sors! – átcsábítottak az üveges szakra. Ott már büszke voltam, hogy *Báthori Júlia* „segédje” lehettem, nagy megtiszteltetésnek tartottam, hogy rám bízta a műhely. '62-ben érettségiztem, s üveges rajzoló, tervezői szakképesítést is kaptam. Ennek a birtokában visszajöttem dolgozni a tarjáni gyárba, ahol hasznosítva a jelzett középiskolai oklevelet, tervező lettem. Azonban 1970 táján megjelentek az első főiskolai végzettségű tervezők s megijedtem, hogy kiszorítanak az állásomból, a pályáról, ezért jelentkeztem az iparművészeti főiskolára. Nagyon komoly felvételi vizsga volt, rajzolni, festeni, mintázni kellett. Akit az első hét – amely gyakorlatilag a tehetség, a készség próbája volt – után a másodikra is behívtak, annak már komoly sanszai lehettek. Én ekkor – tekintve, hogy tervekkel kellett készíteni – már előnyben voltam, jól tudtam kamatoztatni a gyakorlatban szerzett ismereteimet. Fel is vettek. *Z. Gács György* volt a mesterem, a szó igaz értelmében. Végig kitűnő tanuló voltam, miniszteri dicsérrel végeztem, s csak azért nem kaptam vörös diplomát, mert az érettségi bizonyítványomban akadt négyes is. Ilyen „ajánlólevéllel” jöttem vissza újra az öblösüvegyárba tervezőnek.

– *Arról szó sem esett, hogy – figyelembe véve tanulmányi előmeneteled is – ott maradj a főiskolán tanárnak?*

– Dehogynem. Olyannyira marasztaltak, hogy Zugligetben műtermes lakást is biztosítottak volna.

– *S akkor, mi döntött?*

– Elveim húztak haza. Meg voltam róla győződve, hogy aki tehetséges – mint ahogyan rólam mondták –, vidéken is képes kibontakoztatni képességeit. Azonban nagyon hamar be kellett látnom, hogy ez nem így van. Tehát tévedtem...

– *Miből derült ki?*

– Nyugat-Európában, Csehországban ekkor már javában gyártották a stúdióüveget, illetve az üveglasztikát. A tervezésben olyan nagy nevű képzőművészek is részt vettek mint Picasso, vagy Dali. Utóbbi például kölnisüveget tervezett. Szóval a gyárak olyan tervezőket kerestek és foglalkoztattak, akik képesek voltak egyedi profilt adni a termékeknek. Ezzel szemben nálunk nem volt szükség a szó szoros értelmében vett tervezőmunkára, legfeljebb apróbb módosításokat végeztünk a már forgalomban lévő termékeken a kereskedő igényei szerint. Én hiába akartam az ajánlatot új tervekkel szélesíteni s ily módon a vevő ízlését, vásárlókedvét is befolyásolni, a gyár vezetése ezt nem tette lehetővé. Sokszor 14-16 órát

dolgoztam naponta, de nem értékelték a munkámat, sőt nem egyszer előfordult, hogy amit – egy-egy tárgyalás végeztével – éjjel megcsináltam, azt reggel egy igazgatói utasítás áthúzta, megsemmisítette. Kezdem belefáradni a sziszifuszi küzdelembe és 1978-ban elmentem úgynevezett szellemi szabadfoglalkozásúnak, azaz „szabadúszónak”, létrehoztam saját műhelyemet s dolgoztam a Képcsarnoknak, majd eleinte óraadó, később főállású tanár lettem a szakmunkásképző intézetben. Egyszer még újra visszacsábultam az üvegyárba, amikor a gyártmányfejlesztési osztályra hívtak vezetőnek, azzal az ígérettel, hogy önálló jogköröm lesz a hozzám tartozó témákban. Mint utólag kiderült, semmi sem változott, hiába voltam osztályvezető, nem tudtam érvényt szerezni az elképzeléseimnek. A gyárban kizárólag a külföldi áru jelentett minőséget. Egy darabig még küszködtem ez ellen a magyar üveget lebecsülő szemlélet és gyakorlat ellen, miközben saját terveimet nem tudtam megcsinálni, nem jutott időm a pályázatokon részt venni. S amikor adódott egy újabb lehetőség a kiugrássra, még azt is meg kellett érnem, hogy kitiltottak a gyárból: a portán kitétték a nevem, mint olyan személyét, akit tilos a kapun belülré engedni! Az volt a „bűnöm”, hogy már „külsős-ként”, a városi tanács dolgozójaként, nem álltam ellent az elnökhelyettes kérésének és én kalauzoltam őt a gyárban...

– *Hát igen, a fentiek ismeretében most már jobban értheti a kívülálló is, hogy miért van benned annyi keserűség az üvegyárral kapcsolatban. Hogyan alakult életpályád a továbbiakban?*

– Mint említettem, a városi tanácsra kerültem, a művelődési osztályon közművelődési kérdésekkel foglalkoztam. Ezután másfél évet gyárrezsleg vezetőként eltöltöttem Szarvason, majd a salgótarjáni Madách Imre Gimnáziumba jöttem vissza tanítani.

– *Természetesen rajzot...*

– Bár helyettesítettem néhány rajzórán is, főként nyelvet tanítottam egészen '96-ig. Azóta újra „szabadúszóként” tengetem az életem.

– *Ez a fogalmazás bizony nem sejtet stabil, felhőtlen egzisztenciát.*

– Jól érzed. Esetenként a szó szoros értelmében vannak kenyérgondjaim. 1990, tehát a rendszerváltás után megszűntek az állami vásárlások, nincs képcsarnoki megrendelés. Számos helyen tanítottam és tanítok ugyan nyelvet, de amiatt elhanyagolom a művészi ambícióimat, ha pedig művészettel foglalkozom, nem jut időm pénzt keresni. Pedig a mi szakmánk rendkívül anyagköltséges, bármihez fogjak is.

– *Azért az utóbbi időben voltak, lehettek sikerélményeid is: az új szobrokra, a művészeti elismerésekre, díjakra, kiállításokra gondolkodok. Salgótarjában az új városházára térplasztikát készítettél, ugyancsak a megyeszékhelyen a Balassi Bálint Könyvtárban Bóna Kovács Károly emlékére faragott márványszobrot állították fel, Taron Kodály, Héhalmon Petőfi-szobrot avatták fel. Restauráltad és felállítottad a tarjáni Karancs Szálló ólomüveg falikompozícióját. Ezekben a napokban a városi önkormányzat megbízásából újrafaragod a megyeszékhelyi Báthory-szobrot. Tavaly gyors egymásutánban kaptál Madách-díjat és „Pro Arte Salgótarján” kitüntetést, az idén pedig a már említett Ferenczy-díjban részesültél. Közben itthon és külföldön számos kiállításon lehetett találkozni műveiddel.*

– Természetesen örülök is a díjaknak, elismeréseknek, de még jobb lenne, ha megbízásokhoz is nagyobb számban jutnék. És az sem lenne baj, ha a teljesítménnyel arányos összegű tiszteletdíjat kapnék, s egyáltalán, ha minden esetben megkapnám az elvégzett munka

után járó fizetségemet. Persze tennivalóm mindig bőven van, mert az agyam jár, amit kitalálok, azt igyekszem megvalósítani.

– *Igaz az, hogy mostanában kikéred magadnak, ha üvegművésznek neveznek s inkább szereted a szobrász titulust?*

– Egyrészt azért mondom, hogy „szoborkodom”, mert abban a gyakoribb megbízás hiánya miatti szomorkodásom is benne van. Komolyabbra fordítva a szót: miután zsűrijoggal rendelkező művész vagyok, nem szeretném, ha bármelyik kiállításon is elhangozna még egyszer: mit keres itt ez az üveges? Egyébként is mindig vonzott a plasztika, s bár festeni nem tudtam, nem tudok, mintázni annál inkább. Ez valami olyasféle képességem, mint másoknak az abszolút hallás. Megtanultam jó néhány szobortechnikát és talán nem vagyok szerénytelen, ha azt mondom, hogy bizonyos dolgokat sikerült kitalálnom, feltalálnom is. A technikai fogásokat ugyanis nem lehet senkitől ellesni, ezek a műveletek közben alakulnak ki. Egyébként több üvegművész – például *Buczko György*, *Lugossy Mária* – szobrásznak (is) tartja magát. S még egy indok arra, hogy szobrásznak nevezem, neveztetem magam: a Salgótarjáni Tavasz Tárlatra „üveget – és kutyát –” bevinni tilos! Ezért, ha ott szerepelni akarok, akkor „kénytelen” vagyok kőszobrokat csinálni.

– *Most, hogy immár művészeti, esztétikai kérdéseknél tartunk, elérkezettnek látom az időt, hogy megkérdézzem: van ars poeticád? S ha igen, miként hangzik?*

– Lehet, hogy furcsán hangzik, de nincs úgymond ars poeticám. Példaképemnek tekintem viszont *Ligeti Erikát* és *Kő Pált*. Azt tartom, hogy egy-egy műalkotás mellé, mögé nincs szükség filozófiára, hangzatos magyarázatra, netán okoskodó magyarázkodásra. Mikor annak idején Héhalomban egy március 15-ei ünnepség keretében avatták a szobromat, egy idősen előrefurakodott a tömegben és felkiáltott: – Jé, ez Petőfi! Erre a felismerésre nagyon büszke vagyok, sőt boldoggá tett, hogy az élettelen anyagban valaki – egy minden tekintetben laikus – spontánul beazonosította a költőről bennünk élő képet.

S ha ars poeticám nincs is, hitvallásom azért van. Baloldali voltam, vagyok és maradok. Annak ellenére, hogy jó néhány éve már nem vagyok tagja egyik pártnak sem, tudomásul vettem, hogy – megkérdésem nélkül – töröltek az MSZP-ből. Én egy bizonyos politikai rendszerbe születtem, akkor voltam fiatal, felhőtlen nyaraim, szerelmeim mind ahhoz a korszakhoz kötődnek. Hittem benne, meggyőződésemm volt, hogy hasznosak lehetünk – mármint a rendszer és én – egymás számára. Mindenesetre ember tudtam maradni abban a korban, nincs tehát okom, hogy megtagadjam azokat az éveket, évtizedeket. Szeretném felfogni, megérteni az új érárt is, de sajnos nem sikerül. Kevésnek tartom benne az őszinteséget. Még a Tanácsköztársaság 133 napjának is volt művésze, az 1989 óta eltelt időszaknak pedig – nekem legalább is úgy tűnik – nincs hiteles eszmerendszere, nincs karakterisztikus művészeti arculata. Igaz, hogy ez a társadalmi rendszer semmit sem tilt, de nem is nagyon támogat... Véleményem szerint az állam nem vonulhat ki olyan mértékben a művészet, a kultúra támogatásából, mint ahogyan azt ez idő tájt tapasztalni. Itt van például a millenniumi évforduló programja, amelynek fő mecénása kell, hogy legyen.

– *Nyilván valamilyen értékrend mentén vagy baloldali érzelmű. Számodra mi jelent általános emberi értéket?*

– A becsületesség, a közösség iránti hűség, az önzetlen munka, az esély az egyenlőségre. Ne pártszempontok, politikai kapcsolatok döntsenek művészeti kérdésekben, kulturális ügyekben.

– *Mit csinálsz szabadidőben, ha éppen nem olvasztol üveget, ha nem faragsz szobrot, ha nem készítesz vázlatokat, ha nem zsűrized? Vagy másként kérdezve: van-e valamilyen hobbid, mint némelyik pályatársadnak a horgászat.*

– Bár a nap zömét valóban művészeti jellegű elfoglaltság teszi ki, azért csinállok mást is abban a bizonyos szabadidőben. Először is nyelveket tanulok. Mint már többször is esett szó róla, angolul, németül, oroszul és talán franciául elég jól tudok, bár a nyelv az – idézve *Lomb Katót* –, amit érdemes rosszul is tudni. Mostanában az arabbal és a héberrel is próbálkozom. Azt szoktam mondani, hogy nyolc és fél nyelvben mozgok otthonosan. Hármát tűrhetően tudok, a többit rosszul. Általában öt órakeres kelek és hatkor már tanulom valamelyik nyelvet. Ezen a téren autodidakta vagyok. Minden nap legalább egy órát foglalkozom a nyelvekkel, újságcikkeket olvasok, nézem az angol nyelvű tévéadásokat, például a CNN hírtelevíziót. Még egy hobbi van, ha ezt egyáltalán annak lehet nevezni. Nagyon szeretek gyalogolni, mindenfelé: erdőben, hegyen, flaszteron egyaránt. Miközben rovom a kilométereket van időm sok mindent át gondolni.

– *A betegségedet is? Tudvalévő ugyanis, beszédedből is kihallik, hogy annak ellenére, hogy már kilenc éve nem dohányzol, súlyos gégeproblémákkal küszködsz, ezek miatt kemény kórházi kezeléseknél is ki voltál téve. Éppen egy ilyen kúra miatt nem tudtál jelen lenni a könyvtárbeli Bóna Kovács Károly emlékfalad avatásán.*

– Bármilyen hihetetlen, ez a kérdés kevésbé foglalkoztat, mint sokan feltételezik. Az alkotómunkámban egyáltalán nem befolyásol, a családban szintén alig jelent témát. Én egészségesnek érzem magam, az életviteltem nem különbözik a korábban megszokottól. Akkor zavar a dolog, ha egy ismerősöm elmenve mellettem, keresztet vet és én ezt a mozdulatot meglátom tükröződni a nap árnyékában.

– *Ötvenhét éves vagy, joggal kérdezhetem meg: vannak-e tanítványaid, akik téged tartanak majd mesterüknek, akik tőled veszik át a stafétabotot annak idején?*

– Általában is szerettem, szeretek tanítani. Amíg a Madách gimnáziumban dolgoztam, sikerült viszonylag jó eredményeket elérnem. Azonban legszívesebben arra emlékszem, hogy a diákok minden évben a három legjobb tanáruk közé választottak. Pedig nem voltam liberális, az alapokat nagyon megköveteltem. De, ha valakin észrevettem, hogy csak testben van jelen az órán, ha valami miatt nem volt kedve a többiekkel együtt haladni, akkor megkértem, hogy inkább sétáljon egy jót. Ami pedig a kérdés művészeti vonatkozását illeti, arra azt válaszolhatom, hogy sok sikeres tanítványom volt. Ha jól emlékszem, közülük hatot fel is vettek a főiskola(k)ra. Mindig csak eggyel foglalkoztam egyszerre. Korábban, a főiskola elvégzése után szakköröket is vezettem az üvegyárban, Bolyai gimnáziumban. Remélem, tanítványaim, ha mesterüknek nem is neveznek, arra mindig emlékeznek majd, hogy volt néhány jó szavam, néhány figyelembe veendő tanácsom számukra.

– *S a családban örökölte-e valamelyik gyermeked a tehetségedet, vannak-e művészi ambícióik?*

– Két felnőtt gyermekem van, egy fiú, és egy leány. Mindketten Budapesten élnek, a munka mellett felsőfokú tanulmányokat folytatnak, de a művészeti alkotómunkához konkrétan nincs sok közülük. Nem is tudom, hogy mit mondjak, hogy sajnos, vagy hála Istennek.

– *Hogyan ítéled meg jelenleg a megye művészeti közéletét? Egyáltalán van ma ilyen?*

– Amennyire az én nézőpontomból látszik, a megyét átfogó program nincs. A szövetség szinte teljesen szétesett, alig tudunk valamit a megyei tisztviselőkről, és sajnos egymásról se. Jobbára csak a választások előtt kapunk valamilyen értesítést.

– *S ez szerinted baj, vagy így van jól, neked nem hiányzik a szervezett közélet?*

– Igenis hiányzik, mert egy szervezeti háttér, egy jobb érdekképviselőt erősítene, támogatna egyéni törekvéseimben.

– *Ahogy hallgatlak, egyre inkább olyan véleményem alakul ki bennem hogy te már nem nagyon kötődsz Tarjánhoz, Nógrádhoz. Ha pedig így van, miért nem próbálsz meg elmenni innét? Mondom azt annak ellenére, hogy távozásod nagy veszteséget jelentene a megye, a város szellemi életében.*

– Ezt jól esik hallani, de az tény, hogy most már szívesebben élnék Budapesten, hiszen a szakmában csak ott lehet tájékozódni. Sem a munkám, sem a baráti köröm – kivéve a szűk családomat – nem köt már Salgótarjánhoz. De nem tudok innen elmenni, mert a fővárosban az én negyvenezer két forintos rokkantsági nyugdíjamból nem tudnék lakást venni és a rezsit fizetni. Itt is nehezen tudom a bérleti díjat (sajnos, miután úgynevezett művészlakásnak van nyilvántartva, megvenni nem volt mód és ma sem lehet) és a fenntartási költségeket előteremteni. S akkor még élni is kell valamiből, a betegségem is sokba kerül, nem is beszélve a könyvmániámról, amit egyre inkább el kell, hogy felejtsek. Az anyagköltségeket pedig már említettem... Szóval – hogy visszakanyarodjunk Tokodhoz, amivel kezdtük a beszélgetést –, a nyári művésztelepen azon kaptam magam: nem tűnt fel, hogy nem vagyok Tarjánban.

Erdei Sándor üvegkompozíciója (Salgótarján, Városháza)